

بررسی دیدگاه های موجود پیرامون بافت های کهن (فرسوده) و نوسازی و بهسازی شهری

ولی الله انصاری

کارشناسی تکنولوژی معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سمیرم.

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی دیدگاه های موجود پیرامون بافت های کهن (فرسوده) و نوسازی و بهسازی شهری انجام شد. روش تحقیق کتابخانه ای با استفاده از کتب، مقالات و پایان نامه ها و... بوده است. نتایج گردآوری اطلاعات نشان داد مهمترین نظریه های مطرح شده در زمینه نوسازی و بهسازی بافت های فرسوده شهری شامل نظریه محافظه کارانه، نظریه ی رادیکال، نظریه ی عقلایی، نظریه ی شهرسازی انسان گرا، مداخله مردم گرایانه، نوسازی شهری فن گرا، دیدگاه کار کردگرایی و نظریه فرهنگ گرایان می شود.

واژه های کلیدی: شهر، بافت، بافت فرسوده، بافت کهن، نوسازی، بهسازی شهری

مقدمه

بافت‌های کهن شهری به‌عنوان گنجینه‌های فرهنگی و تاریخی هر شهر، نمایانگر هویت، تاریخ و فرهنگ یک جامعه هستند. این بافت‌ها به‌دلیل ویژگی‌های خاص خود، از جمله معماری منحصر به فرد، خیابان‌های باریک و فضاهای عمومی، نقش مهمی در شکل‌گیری زندگی اجتماعی و اقتصادی ساکنان ایفا می‌کنند. با این حال، بافت‌های کهن به‌دلیل عوامل مختلفی همچون فرسودگی، تغییرات اجتماعی و اقتصادی، و عدم توجه به نگهداری و حفاظت، با چالش‌های جدی مواجه شده‌اند. در این راستا، نوسازی و بهسازی این بافت‌ها به‌عنوان یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر مطرح می‌شود. دیدگاه‌های موجود پیرامون بافت‌های کهن و نوسازی و بهسازی شهری بسیار متنوع و گاه متناقض هستند. برخی از کارشناسان و محققان بر این باورند که نوسازی باید به‌گونه‌ای انجام شود که هویت تاریخی و فرهنگی بافت حفظ شود و از تخریب ارزش‌های فرهنگی جلوگیری شود. این دیدگاه تأکید دارد که نوسازی نباید به معنای تخریب و جایگزینی کامل بافت‌های کهن باشد، بلکه باید به‌دنبال احیای این بافت‌ها با حفظ ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی آن‌ها باشد. از سوی دیگر، برخی دیگر از دیدگاه‌ها بر این باورند که نوسازی و بهسازی باید به‌گونه‌ای انجام شود که نیازهای معاصر ساکنان را برآورده کند و به بهبود کیفیت زندگی آن‌ها کمک کند. این دیدگاه معمولاً بر اهمیت بهبود زیرساخت‌ها، افزایش خدمات عمومی، و ایجاد فضاهای سبز تأکید دارد. در این راستا، نوسازی می‌تواند به‌عنوان یک فرصت برای ایجاد محیط‌های شهری پایدار و جذاب در نظر گرفته شود. در این مقاله، به بررسی دیدگاه‌های مختلف پیرامون بافت‌های کهن و نوسازی و بهسازی شهری پرداخته خواهد شد. در نهایت، این مقاله به دنبال ارائه پیشنهاداتی عملی برای ایجاد محیط‌های شهری پایدار و جذاب است که بتواند به توسعه اجتماعی و اقتصادی شهرها کمک کند.

بافت‌های کهن

بافت‌های کهن به مجموعه‌ای از مناطق شهری اطلاق می‌شود که دارای تاریخچه و هویت فرهنگی غنی هستند. این بافت‌ها معمولاً شامل ساختمان‌ها، خیابان‌ها و فضاهای عمومی با معماری خاص و سنتی می‌باشند که نمایانگر سبک زندگی، هنر و فرهنگ جامعه در دوره‌های مختلف تاریخی هستند. بافت‌های کهن به‌عنوان گنجینه‌های فرهنگی، نقش مهمی در حفظ هویت ملی و محلی ایفا می‌کنند و می‌توانند به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری نیز مورد توجه قرار گیرند.

بافت‌های فرسوده

بافت‌های فرسوده به مناطقی از شهرها اطلاق می‌شود که به‌دلیل عوامل مختلفی مانند عدم نگهداری مناسب، فرسودگی زیرساخت‌ها، و تغییرات اجتماعی و اقتصادی، دچار افت کیفیت زندگی و کاهش کارایی شده‌اند. این بافت‌ها معمولاً شامل ساختمان‌های قدیمی، خیابان‌های ناهموار و کمبود خدمات عمومی هستند و می‌توانند به مشکلاتی همچون افزایش جرم و جنایت، کاهش ارزش املاک و نابرابری‌های اجتماعی منجر شوند.

نوسازی و بهسازی شهری

نوسازی و بهسازی شهری به فرآیندهایی اطلاق می‌شود که هدف آن‌ها بهبود شرایط فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی مناطق شهری است. نوسازی معمولاً شامل بازسازی یا جایگزینی ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها به‌منظور ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان و افزایش کارایی فضاهای شهری می‌باشد. بهسازی نیز به بهبود و ارتقاء کیفیت خدمات عمومی، فضاهای سبز، و زیرساخت‌های

اجتماعی و اقتصادی اشاره دارد. این فرآیندها باید با در نظر گرفتن نیازهای ساکنان و حفظ هویت فرهنگی مناطق انجام شوند تا به توسعه پایدار شهری منجر گردند.

دیدگاه های مختلف نسبت به بافت های کهن و نوسازی و بهسازی شهری

از جمله مهمترین نظریه های مطرح شده در زمینه نوسازی و بهسازی بافت های فرسوده شهری به قرار زیر است:

- نظریه محافظه کارانه

پیروان این نظریه بر این باورند که تا حد امکان از هر گونه دخالت در وضع موجود باید پرهیز کرد. جان راسکین در این باره میگوید شناخت یک بنای باستانی به منزله ی یک سند تاریخی است و برای حذف بخش های ناهماهنگ یا اضافه کردن بخش های تازه و استحکام بخشیدن به قسمت های ناپایدار و خطرناک نباید اقدامی شود.

- نظریه ی رادیکال

پیروان این نگرش برای مداخله در بافت های قدیمی شهرها دگرگون کردن بافت های کهن را با حفظ آثار فرهنگی ارزشمند تجویز می کنند و تخریب و نوسازی به عنوان تنها راه حل پیشنهادی مطرح می شود.

- نظریه ی عقلایی

مبانی نظری این گروه باز زنده سازی و نوسازی مشروط در بافت های قدیمی است. لئوناردو بنه ولو، استاد دانشگاه و نیز با اتکا به چنین نظریه ای ضمن اینکه مراحل مختلف شکل گیری شهرها در طول تاریخ از انقلاب کشاورزی تا انقلاب صنعتی را شرح می دهد و نحوه ی نابودی آنها را بیان می کند، در نهایت چنین نتیجه گیری می کند یک شهر کهن را باید هنگامی مورد حفاظت و مرمت قرار داد که طرح جامع با هدف بهتر کردن شرایط زندگی مردم تدوین شده باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۳). گدس عقیده داشت که مطالعات محیط طبیعی در برنامه ریزی شهری به ویژه در بهسازی و نوسازی اهمیت زیادی دارد. همچنین معتقد بود در بهسازی و نوسازی نباید تکرار دیروز باشد بلکه باید تحول و تداوم آن باشد، همچنان که در طول تاریخ بوده است البته باید خاطره های تاریخی و میراث فرهنگی حفظ شود. آموزش همگانی در بهسازی و نوسازی شهری به کارشناسان مردم و مسئولان شهر ضروری است. به اعتقاد لینچ باید در فرایند بهسازی و نوسازی شهری برنامه ریزی با مشارکت مردم و مشاوره با متخصصان و هماهنگی با مسئولان و مردم شهر انجام گیرد به نمایش گذاشتن ارزش های تاریخی فرهنگی از هر دوره تاریخی در فضاها و مجموعه های شهری و حمایت از موزه های فضای باز باید مورد توجه باشد. در نظریه ی احیای شهری این مهم به معنی تجدید حیات یا باز زنده سازی بخش هایی از نواحی شهری است که استانداردهای عمومی رایج زندگی شهری را ندارد. این نواحی در بخش های مختلف شهر شکل میگیرند؛ اما به طور معمول در بخش مرکزی شهرها قرار دارند و با مسائلی همچون کمبود مسکن مناسب تضادهای غیر منطقی کاربری اراضی مشکلات ترافیک محدودیت فضایی مشکلات اجتماعی و دست گر بیان هستند (شماعی و پوراحمد، ۱۳۹۴: ۲۱۹).

- نظریه ی شهرسازی انسان گرا

شهر نوین محصول تکنولوژی و صنعت قرن بیستم قادر به برآوردن نیازهای و خواسته های جسمی و روانی آدمیان نیست، برای پایان دادن به حاکمیت ماشین که تا حدود بیکاری مسئول شرایط نابسامانی درون آبادی های شهر معاصر است باید همت گمارد. هدف تحقیق نظامی انسان گرا به جای نظامی ماشین گرا می باشد. این نظریه واکنشی است به بحران های شهری یا نتیجه فرایند صنعتی شدن و تأثیرها نامطلوبش بر برنامه ریزی شهری است توجه به طبیعت و فرهنگ از اصول مهم در این اندیشه میباشد. دو جنبش حفظ محیط طبیعی و حفظ تاریخ فرهنگ اگر چه دارای خواستگاه جداگانه اند اما امروز در حال به

هم پیوستن می باشند و با یک هدف مشترک یعنی انسان تشکیل یک نهضت واحد می‌دهند (بیک محمدی و همکاران، ۱۳۹۳: ۶).

– مداخله مردم گرایانه

هدف از این مداخله بالا بردن میزان مشارکت مردم در تغییرات سازمان فضایی شهر است. مداخله مردم گرایانه، مخاطبان اصلی هر نوع مداخله را مردم و ساکنان محدوده مورد عمل می‌داند. بنابراین قبل از هر گونه مداخله ای باید به نظرهای مردم توجه داشت و پس از بررسی آنها مداخله در بافت با همکاری مردم صورت پذیرد. مداخله مردم گرایانه بیش از طراحی به برنامه ریزی می‌اندیشد. برنامه ریزی که مردمان نقش اساسی را در سازماندهی شهری بازی می‌کنند (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۶: ۱۷۲-۱۷۳).

– نوسازی شهری فن گرا

این نوع از برنامه ریزی اساساً متکی بر ایدئولوژی برنامه ریزی است. اولاً برنامه ریز در آن، شهر را به عنوان یک شیء و یک ظرف تصور می‌کند که شامل تعدادی از عناصر کالبدی است که در کنار هم قرار می‌گیرند. ثانیاً در این نوسازی برنامه ریز فردی همه چیزدان است. از دیگر خصیصه های نوسازی شهری فن گرا، برداشت فضایی از شهر است و برنامه ریز در این نوع نوسازی روابط مکانی و اجتماعی در شهر را قابل تقلیل به روابط فضایی می‌داند خصیصه دیگر نوسازی شهری فن گرا، تمایلات غیر دموکراتیک و اتوکراتیک رفتاری غیر مردمی در پرداختن به مسائل شهری است. اما شاید مهمترین خصیصه نوسازی شهری فن گرا، رفتاری پاتولوژیک با شهر و محلات و مناطق شهری است که اساساً در تخریب و پاک سازی و جراحی شهری بزرگ مقیاس در اولین فاز نوسازی شهری یعنی فاز توسعه مجدد به منصف ظهور رسید که در رابطه مستقیم با تعصب کالبدی است. این امر بی توجهی به تاریخ و به عبارت بهتر میل به حذف تاریخ است (شکویی و همکاران، ۱۳۸۲: ۷).

– دیدگاه کار کردگرایی

شاید تاکنون در مورد هیچ نظریه ای مانند کار کردگرایی اختلاف نظر و مشاجره بروز نکرده است، به نحوی که گروهی آن را به کلی مردود دانسته و برخی صاحب نظران از آن به عنوان نظریه ای جامع نام برده اند، علی رغم این همه اختلاف آرا کار کردگرایی به عنوان نظریه ای جا افتاده در قرن بیستم به حیات خود ادامه داده و رسمیت یافته است. این دیدگاه در اوایل قرن بیستم بر بسیاری از تحقیقات جغرافیایی تأثیر گذاشت. بر اساس این دیدگاه منطقه یک واحد کارکردی در نظر گرفته می‌شود یعنی ارگانیک که بیش از مجموع بخش‌های خودش بود (مهدیزاده، ۱۳۷۹: ۷۳). در این راستا بر اساس اصول خردگرایی و هزینه منفعت نحوه استفاده و بهره گیری از اراضی شهری نیز به عنوان ابزاری در جهت تسهیل کارکردهای شهری و تقویت کارایی شهری تلقی گردید و ضرورت استفاده منطقی و استفاده بهینه از زمین و فضا در دستور کار قرار گرفت. با توجه به این اهداف به تبع بهسازی و نوسازی بخش درونی شهر بافت قدیم) هم مورد توجه قرار گرفت. در پرتو چنین نگرشی این نظریه بیش از پیش در عرصه کاربری اراضی شهری و مرمت شهری قوت گرفت در این دیدگاه احیاء بافت قدیم فقط از طریق ساماندهی کالبدی و فضایی فعالیت‌های مختلف شهر به منظور افزایش کار آیی شهر و جلوگیری از بروز بی نظمی و آشفتگی در نظام کالبدی شهر صورت می‌گیرد. بدیهی است که این رویکرد به نقش زمین‌های شهری ضرورتاً به نوعی نگرش ایستا و یک جانبه می‌انجامد و ابعاد تاریخی حقوقی اجتماعی و فرهنگی بافت شهری را به طور واقعی کمتر مورد توجه قرار می‌دهد (شماعی و پوراحمد، ۱۳۹۴: ۱۶۰).

- نظریه فرهنگ گرایان

این نوع نگاه به مداخله نیز از قرن نوزدهم و افرادی نظیر راسکین کوریس و سیت تأثیر گرفته است و بر وجود ارزش‌های فراوان در بافت‌های کهن تأکید دارد و راه آینده را در تبعیت از اشکال شهری کهن و تکرار زیبایی‌های آن و حداقل مداخله در آن بافت‌ها می‌داند این نگاه بر وجود فرهنگ به عنوان جوهره اساسی فضا در شکل دهی به بافت‌های کهن تأکید دارد و لذا بر از بین نبردن این بافت‌ها اصرار می‌ورزند (انصاری و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۸).

منابع و مآخذ

۱. انصاری، مجتبی، پور، جعفر، صادقی، حقیق بین، علی رضا و مهدی (۱۳۸۸) بازشناسی انگارهای نظام بصری در محلات بافت فرسوده شهری نمونه موردی محله عباسی، تهران، فصلنامه دانشگاه هنر، شماره دو.
۲. بیک محمدی، حسن، روان دوست، مهدی، احمدی، بشیر (۱۳۹۳) ساماندهی فضایی بافت فرسوده شهر بوشهر با استفاده از مدل SWOT مطالعه موردی محله صلح آباد، ششمین کنفرانس برنامه ریزی شهری و مدیریت شهری، ۲۱ آبان ماه، مشهد.
۳. حبیبی، محسن مقصودی، ملیحه (۱۳۸۶) مرمت شهری، انتشارات دانشگاه تهران.
۴. شکویی، حسین، تبریزی، جلال (۱۳۸۲)، تأثیر نوسازی شهر فن گرا بر ایجاد حس لامکانی مطالعه موردی پروژه نواب، مدرس علوم انسانی، شماره ۲.
۵. شماعی، علی، پور احمد، احمد (۱۳۹۴) بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. محمدی جمال، زواره، بید گلی، سید محمد (۱۳۸۸) نگاهی به توسعه درون زای بافت‌های فرسوده شهری با تأکید بر باز زنده سازی، بهسازی، نوسازی بازسازی و چالش‌های پیش رو آن، نشریه علمی فنی سازمان جغرافیایی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح (سپهر)، دوره ۱۸، شماره ۱۸.
۷. مهدی زاده، جواد (۱۳۸۰) نظری اجمالی به ساماندهی مرکز شهر تهران، ماهنامه عمران و بهسازی شهری هفت شهر، سال دوم، شماره ۳.